

Z červené knihy našich měkkýšů - točenka *Valvata pulchella*, glaciální relikv našich nížin

Vojen Ložek

Glaciální relikty, tj. druhy, jejichž rozkvět spadá do studených období čtvrtohor, bychom vždy spíše hledali v chladných horských polohách než v teplé nížině. Nicméně některé z nich se udržely právě v nížinách, jak dokazuje příklad točenky veleústé — *Valvata pulchella* Studer, 1980, jejíž historii dobře známe díky četným fosilním nálezům.

Její ulita je 2–3,5 mm vysoká a 4–5 mm široká, stlačeně okrouhlá, světle rohová s olivovým nádechem a velmi jemnými, nízkými tupými žebírky. Závity počtem 3½–4 jsou nápadně silně klenuté a poslední rychle vzrůstá dolů i do strany; končí velmi prostorným, téměř kruhovým ústím, které se dotýká patra jen v jednom bodě a má nepatrně otupeně obústí. Kotouč bývá jen mírně vyvýšený s plochým vrcholem, neboť první 1½ závitu se vine v jedné rovině. Píštěl je široce otevřená, stejně široká nebo poněkud širší než poslední závit při ústí. Téměř kruhové víčko, které má živočich přirostlé vzadu na hřbetě nohy, je hustě spirálně vinuté. — Z našich plžů mají podobnou ulitu jen *Valvata cristata* Müller, která je však menší a má svrchní stranu zcela plochou jako okružáci, zatímco *V. piscinalis* (Müller) má mnohem vyšší kotouč a úzkou píštěl. Její rasa *V. piscinalis alpestris* (Küster), která je plošší a má otevřenou píštěl, se sice některými formami blíží druhu *V. pulchella*, je však od nás známá jen z glaciálních sladkovodních uloženin.

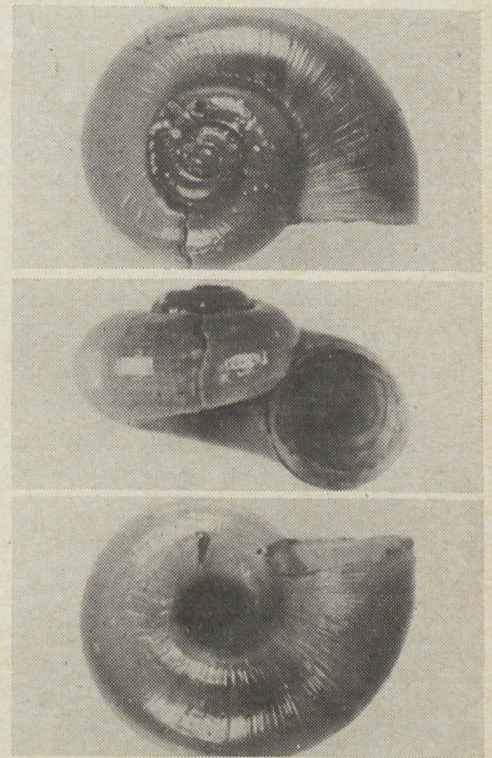
Točenka veleústá je ozimý jednoletý druh, který se páří počátkem května. Mladé kusy se objevují na sklonku července, zatímco dospělí jedinci umírají již během června a července. Žije nejraději v mělkých stojatých, často silně zarostlých vodách, s oblibou v periodických tůňkách v luzích a na nívních lukách.

U nás se vyskytuje jen v nivách vel-

kých nížinných řek. V Čechách ještě po II. světové válce žila na řadě míst podél Labe mezi Lysou a Mělníkem (Přerov, Tuháň, Černínovsko, Kelšice). Poměrně četné doklady pocházejí z močálů Velkého Žitného ostrova na jižním Slovensku, zatímco v Potiské nížině byla sebrána jen v subfosilním stavu u Pribeníku. Otázkou zůstává možnost jejího výskytu v moravských úvalech. V této souvislosti třeba připomenout, že se z Maďarska uvádí jen z několika málo nalezišť. Celkové rozšíření lze označit jako eurosibijské s těžištěm v severnějších oblastech. V nížinách severního Německa a Polska je proto daleko hojnější než v jižní polovině střední Evropy.

V této jižnější oblasti však byla hojná a daleko rozšířená v chladných obdobích pleistocénu, jak dokládají četné fosilní nálezy pocházející především z bažinných spraší i jiných sladkovodních uloženin. V této době se u nás nevazala jen na nivy velkých řek jako dnes, nýbrž žila i na místech vzdálených od vodních toků, pokud zde byla vhodná stanoviště, především periodické močály. Ovšem vždy se omezovala jen na nížiny.

V současné době patří *V. pulchella* mezi druhy citlivé na změny vyvolané člověkem. Jde jednak o celkové mizení vhodných stanovišť, jednak o změny složení nížinných vod, které jsou nejvíce postižené druhotnými vlivy v souvislosti s chemizací zemědělství. Z poslední doby nejsou po ruce žádné nové nálezy, zejména z Polabí, podunajským výskytům hrozí z velké části zánik v souvislosti s výstavbou vodního díla Gabčíkovo. Je tedy nutno točenku veleústou zařadit mezi druhy kriticky ohrožené až neznámé. I když některé výskytily dnes leží v chráněných územích (např. Černínovsko, Šúr), nelze zde zaručit její další přežití vzhledem k zmíněným vlivům přicházejícím ze širokého okolí i postupnému

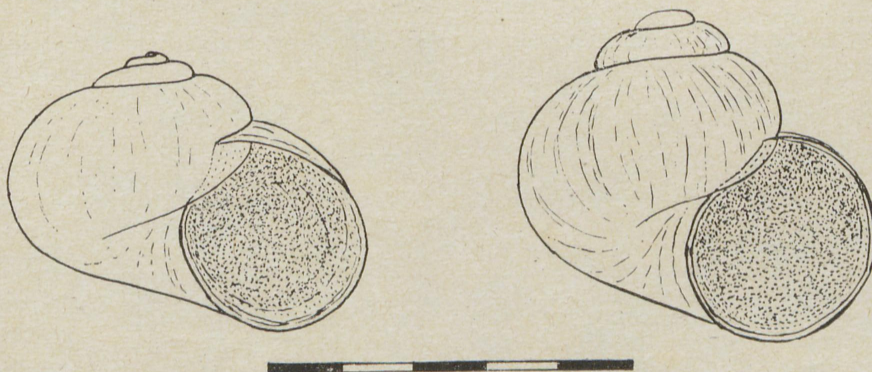

Točenka *Valvata pulchella*; Přerov nad Labem, velikost 2,7 : 4,6 mm. Foto J. Brabence

mizení nivních periodických vod následkem celkového umrtvení dynamiky říčního ekosystému regulacemi.

Doplňkem ještě několik slov o dalších zástupcích rodu, který mezi našimi předožabrymi plži zaujímá zvláštní postavení tím, že jeho zástupci jsou obojetníci a že mají vysunutelné pérovité žábry. — Drobná *Valvata cristata* Müller má daleko větší rozšíření a tím i větší naději na přežití, i když je rovněž na ústupu. Zato *V. naticina* Menke, čistě říční druh řazený do zvláštního podrodu *Borystenia*, známý od nás dosud jen z hlavního toku Dunaje, má dnes velmi špatné vyhlídky vzhledem k znečištění této řeky. A tak zbývá *V. piscinalis* (Müller), rovněž druh nížinných toků a tůň, popř. i umělých nádrží, který se zdá být přece jen odolnější. Otázkou zůstává, zda točenky obsadí některé nově vzniklé nádrže, kde je naděje na udržení čistší vody. Vymizení tohoto pozoruhodného rodu předožabrych plžů z našich vod by bylo velkou ztrátou, a proto je dnes třeba točenkám věnovat patřičnou pozornost!

Vlevo *Valvata naticina* Menke, vpravo *Valvata piscinalis* (Müller); měřítko v milimetrech

Výskyt sladkovodnej medúzky *Craspedacusta sowerbyi* v okolí Bratislavy

V auguste 1982 sa mi podarilo zistiť v dvoch umelých nádržiach — bágroviskách v blízkosti Bratislavy, a to na Zlatých pieskoch a v Nových Košariskách, prítomnosť sladkovodnej medúzky *Craspedacusta sowerbyi*. Jej vzhľad je pomerne známy. Má v priemere okolo 2,5 cm a nápadne je na nej množstvo rôzne

dĺhých chapadielok na okraji klobúčika, ktoré smerujú nahor k apikálnemu koncu a v smere pohybu živočicha.

V spomenutých nádržiach som ich zistil len ojedinele. Z tých mála pozorovaní, ktoré som vo voľnej prírode urobil, sa zdá, že nie sú v nádržiach rovnomerne rozptýlené, ale sa zdržujú v miestach

s hĺbkou nad 2,5 m tam, kde sú vo dne jamy. Nenašiel som ich nad plochým dnom, ani na miestach s hustejším vodným rastlinstvom. Na prihodných miestach s hĺbkou nad 2,5 m som niekedy videl aj tri kusy súčasne. Medúzky sa vznášali asi 1 m pod hladinou, alebo hlbšie.

Peter Holec